

bővül. Az eddigi egyes-kötések helyett négy összefüggő sarokkötést kell kialakítani, a sima peremezés helyett záró peremezést kell alkalmazni. Ez a követelmény azonban – megfelelő alapozás esetén – nem okoz különösebb problémát.

A műveletelemek gyakorlatásának módszere a műszaki oktatásban azt jelenti, hogy gyermekeink *nem utánozzák csupán* a bemutatott mozdulatsorokat, hanem *tudatosan készítik el* a munkadarabot, melyben maguk és nevelőik is egyaránt gyönyörködhetnek.

Dr. Várkonyi Nándor
főiskolai adjunktus

SZEMELVÉNYEK FELHASZNÁLÁSA A TÖRTÉNELEMÓRÁN

II. Források, forrásértékű dokumentumok

A források felhasználásának jogosultsága, lehetősége, módja és eredményessége körül általában nagy véleménykülönbség van. Mégis arra az álláspontra kell helyezkednünk, hogy az általános iskolai történelemtanítás sem nélkülözheti azokat a kútfőket, amelyeknek alapján élettel tölthetjük meg történelemóráinkat, s amelyek megadják a „valóságáthateret”, s biztossítják tanulóink bizalmát a tényanyag hitelességét tekintve.

Atanár szavait a közelség, a mindennaposág megszokottá, s még ha érzelmileg áthatott is, színtelenné teszik. Mennyivel nagyobb hatású a magyarázatunk, elbeszélésünk, előadásunk, ha olykor-olykor megszólaltatjuk a múlt hiteles tanút: törvényeket, okleveleket, sírfeliratokat, feliratokat, leveleket, életrajzokat, börtönfalra vérrel írott utolsó vallomásokot, kortársak vallomásait, bírósági ítéleteket, az egyes korok szellemi termékeinek történelmet hordozó szakaszait, krónikák, feljegyzések, újságcikkek kiemelt részleteit. Szinte lehelik a múlt levegőjét; s odahozzák az órára a kor emberét, gondolkodását, küzdelmét, sikereit, csalódásait, szenvedését.

A források alkotóit kevésbé befolyásolták a művészi célok, mint a szépirodalomnál. Igaz, a napi politika igájába gyakran belehatoltak, így egynél-egynél felmerül a hitelesség kérdése; felülvizsgálatukat azonban már szinte minden esetben elvégezték, az általános iskolai tanárnak e téren nem sok gondja lehet.

A forrásszemelvényekből összeállított gyűjtemények kitűnő segédeszküzei a történelem tanárnak. Mégsem támaszkodhatunk csak ezekre. Sokkal értékesebbek a magunk gyűjtötte szemelvények, amelyek átszűrődtek egyéniségünkön, gondolatvilágunkon; magunkhoz szabottak, s megfelelő hosszúságúak, ami nem utolsó szempont. Hiába a legkitűnőbb szemelvény, ha hosszúsága miatt lehetetlen felhasználnunk. Arra kell tehát törekednie minden történelemtanárnak, hogy saját szemelvénygyűjteménye legyen. Természetesen, nem megy ez máról holnapra! Évek szívós munkája szükséges megvalósításához. Kutatás, keresés, nagy olvasottság e munkának a feltétele, éppen úgy, mint a szépirodalmi szemelvények gyűjtésénél. De ha megvan a gyűjtemény, sok örömet, s eredményesebb munkát biztosít.

A források felhasználásánál a mód nincs kellően kialakítva. Mennyit, mikor hogyan? Az általános iskolában nem törekedhetünk arra, hogy a forrásból mérített szemelvény a tanári bemutatást helyettesítse. Csak annyit használunk fel, ami legrövidebben, de jellemzően ábrázolja a múltat. S mindig ott, ahol legmegfelelőbben egészíti ki a tanár szavait, ahol a legnagyobb hatást váltja ki. A jól kiválasztott szemelvény tetőpontja lehet a folyton emelkedő érzelmi hatást kiváltó tanári előadásnak. De legnagyobb didaktikai gondossággal beillesztett szemelvény is veszít hatásából, sőt lerontja a hatást, ha azt közömbösen, nem belőlünk áradóan olvassuk vagy mondjuk el; ha a tanulók nem érzik a tanár „hozzáállását”. Ugyanúgy elvész a hatás, ha hosszú a szemelvény. Míg kevés élénk figyelmet kelt; pár mondat felvillantja az érdeklődést, addig a hosszú szemelvény unalmassá teszi az órát; a nehézkes korabeli nyelvezet nehezen érthető, így fárasztó, s leromlik a nehezen megszerzett érdeklődés.

A forrásszemelvények összeválogatásában is figyelemmel kell lennünk arra az igen fontos szempontra, hogy egy-egy korban nem csak az uralkodó osztály, vezérek, királyok stb. történetét bemutató részleteket gyűjtsük, hanem főként, s elsősorban a nép életének bemutatását szolgáló dokumentumokat. Bár az előbbihez nagyobb lehetőség áll rendelkezésünkre, addig az

utóbbihoz csak gondos utánjárással tudunk anyaghoz jutni. Gyakran az uralkodó osztályról szóló részletekben találunk utalást a korabeli nép életére, szokásaira, munkájára, erkölcsére.

Pl.: Intef király dekrétumában: „... (a bűnöst) ... dobják a földre, vegyék el táplálékát, okmányát (élelmiszer kiutalásáról), húsadagját, ne is emlékezzenek nevére...” stb. A vétkes előkelő személy volt. El lehet gondolkozni azon, ha azt így büntetik, milyen lehetett a szegény nép büntetése hasonló esetben. Megfosztották mai kifejezéssel élve, fejadagjától, sőt még annak is elvették mindenét, aki pártfogásba merete venni. S milyen lehetett ott a helyzet, ahol az előkelőknek is kimérték a húsadagját; milyen lehetett a tömeg helyzete?

A legyőzött nép szenvedése nem kelt részvétet tanítványainkban, hiszen ők dicsőségre vágytak, a győztes mellett érzik magukat; ott vonulnak a győzelemtől ittas seregben, sőt annak az élén, mint dicsőséges hadvezér, akihez nem ér fel az eltiport nép jajszava. A múlt igazi képe megköveteli, hogy a háborúk „másik” oldalát is megmutassuk; a háború miatt szenvedő nép életét. Ha elolvassuk Tacitus: Agricola élete c. műve 38. fejezetéből a következő sorokat, tanulónk megdöbbenve ébrednek rá, mit szenved a tömeg, a nép a hatalom örültjeinek háborús esztelensége miatt:

„... a britannok szerteszét bolyongva, férfiak és asszonyok vegyesen jajgatva vonszolják sebesültjeiket, hívogatják az életben maradtakat, elhagyták hajlékukat, sőt elkeseredésükben maguk gyújtották föl; búvóhelyeket kerestek, majd ismét otthagyták, tanakodtak egymással, aztán megint szétesztlottak; olykor-olykor megtörte őket kedveseik látása, de még inkább elkeserítette: eléggé közismert az is, hogy többen mintegy szánalomból megölték feleségüket és gyermekeiket. A fölvirradó nap a győzelem látványát még teljesebbé tette: halotti csend mindenütt, üres dombok, a távolban füstölő romok, és sehol egy teremtet lélek.”

E részlet kitűnően mutatja, hogy a forrásokban is van olyan rész, amely szinte magyarázat nélkül, színesen, képszerűen tárja fel a múltat, s érzelmileg maradandó hatást gyakorol tanítványainkban a jelölt témában vagy nevelési célban.

Életközelséget kelthetünk a letűnt korokról egy-két sorral, ami időt nem rabol, mégis megteremti a kapcsolatot a mával, a népek mai életével, s így tanítványaink nem valami ködös távolban, megszépítő messzeségben látják a múltat, hanem annak igazi valóságában. Olvassuk fel a babiloni aratómunkásokról szóló szerződést, amelyben benne érzik a közelmúlt arató munkásainak sorsa:

„Ibhininsuburt és Samasrimannit Sinahamiddin 10 napra az aratáshoz bérbevette. A bér gyanánt fejenként 1 kur (mérő) gabonát... mérnek le. Ha nem jelennek meg: a királyi törvény (érvényesüljön)”.

A következő szemelvény alapján ráébrednek tanítványaink, hogy a társadalmi érintkezés mai formái a múltban gyökereznek; egyben a görögöket támadó perzsák mindennapi életét is látják.

„... Marduk felügyelőnek, aki Eskarban van...” Szinte a mai címzés! Intézkedik a le-vélíró, hogy egyik felügyelőjét, aki szolgálival Egyiptomba utazik, lássák élélemmel.

„Es ezt az ételmet adjátok nekik felügyelőtől felügyelőig, a körtettől körzetig vivő útnak megfelelően, amíg eléri Egyiptomot. És ha egy helyen egy napnál tovább van, akkor azokra a napokra további ételmet ne adjátok nekik... Bagasrava e parancs felelőse, Dusta az írnok.”

Mennyit meg lehet ebből érteni! Pl.: A perzsák kapcsolatot tartottak Egyiptommal. Az ételmet fejadagonként adagolták. A küldöttséget a fejadag megvonásával kényszerítették sietésre. Az előkelők parancsainak külön felelőse volt, s a levelet írnok írta, stb. Ime, hogy terül elénk a mindennapi élet a perzsák világából.

Ezek előrebocsátása után vegyük most sorra azokat a forrásokat, amelyekből szemelvényeket válogathatunk az általános iskolai történelem tanításához.

A törvények. Rávilágítanak a korra, a korban a nép életére, a társadalmi tagozódásra stb. Általában rövidke, bár szövegük nehézkes, áthidalásokkal erőteljesen jellemzik a kort.

„Ha makacs és engedetlen fia van valakinek, és nem hallgat az apja szavára és az anyja szavára... mulatós és részeges... kövezzék meg őt a város férfilakosai, hogy meghaljon.” (Mózes törvényeiből)

„Brahma a saját testéből teremtette meg az egyes kasztokat... A világrend fenntartása érdekében azok számára, akik fejből, kezéből, derekából kerültek elő, külön-külön hivatást állapított meg.” (Indiai törvények i. előtti időkből.)

A főpapság, az egyház így siet segítségére az uralkodó osztálynak.

„Ha valakit betérésén kapnak rajta: a tett színhelyén öljék meg és kaparják el az illetőt.” (Hammurábi törvényeiből.) Magyarázat nélkül beszél.

„... a tettenért tolvajok közül serdületlen gyermekeket megvesszőzik, s az okozott kárt szüleikkel megtérítetik.” (Római törvényekből.)

Világosan mutatkozik a társadalom képe, sőt a gazdasági helyzet is I. István törvényeiből:

„Ha valaki meggondolatlanul másnak a rabszolgáját urának tudta nélkül a király vagy az ország vénei és főemberei elé vezeti, hogy levéve a szolgaság jármát, számára a szabadság könnyebbséget szerezze meg, tudja meg, hogy ha gazdag ötven tinót fog fizetni, amiből negyvenet a királynak kell adni, tízet pedig a szolga urának. Ha pedig szegény és alacsony rendű, 12 tinót, amiből tíz a királynak jár, kettő pedig a szolga urának.”

Jól vezetett osztály, amelyet gondolkodni megtanítottak, egy-két segítő kérdésre a szemlévény alapján megrajzolja az István-kori társadalmat, gazdasági helyzetet.

A kemény indulatokkal kemény törvényekkel lehetett féken tartani:

„16. A kard kirántásáról. Hogy minden tekintetben erős és sérthetetlen béke honoljon mind az idősebbek, mind a fiatalabbak között, bármilyen jogállásúak legyenek is, teljességgel megtiltjuk, hogy valaki másnak a bántalmazására kardot rántsón. Ha ezt a jövőben vakmerőségtől ösztönözterve megkísérelné, ugyanazon karddal ölje meg.”

Vad, pogány erkölcsök burjánoznak még az új hit látszólag szelídebb talaján, s a béke, biztonság érdekében szükségesek a ma túl kegyetlennek látszó törvények, amelyek szinte az ókort idézik.

A magyar törvények híven ábrázolják a magyar uralkodó osztály történelmét, de csak itt-ott szórványosan utalnak a nép életére: jog szempontjából szinte soha, míg kötelessége, büntetése szempontjából gyakrabban. Ezt az ellentmondást oldják fel az 1848-as, 1919-es, majd az 1945-ös törvények, amelyekre alkotmányunk teszi fel a koronát, amikor ezt mondja ki: Minden hatalom a dolgozó népé.

A tanárnak természetes az a joga, hogy áthidalja a törvények nehézkes mondatait. Mégis, óvatosan éljünk ezzel a joggal, mert könnyen elveszünk a szöveg ható és megelevenítő erejét, s a kor gondolatvilágát ábrázoló jellegét.

Az oklevelek. Általában hiteles tanúi a kornak. Hosszadalmasságuk miatt nehezebben kezelhetőek, mint a törvények. Gyakrabban kell élnünk az áthidalásokkal, értelmi idézsekkel. De híven szólnak a korról, szokásairól, erkölcséről, gondolkodásáról.

Kíséreljük meg időrendben foglalkozni e témával.

Nézzük a következő asszír kiváltságlevelet:

„Az adómentességet Agadenak éppúgy megadtam, mint Úr városának, Nippur városnak...” Világossá válik ennek az alapján, hogy a kiváltságok osztogatása nem mai keletű.

Vegyünk egy ókori indiai okmányt:

„A pénzbeszedő ügyeljen a megerősített helyekre, a földterületekre, a bányákra, a gátrendszerekre, az erdőkre, a marhakarámokra és a kereskedelemre... Az erődítmény bevételei a következők: a vámok, a bírságok, a mértékek utáni adók, a városi előljáró, a pénzverések felügyelője, a menetelevelek felügyelője (bevételei)... szeszes italok, mészárszék, a fonalak, az olaj, az olvasztott vaj, a cukor, az aranyművesek, az áruraktárak, ... a szerencsejátékok, a házhelyek, az iparosok és mesteremberek társulatai, az istenségek felügyelői (bevételei) és a kapu- és idegenadó.

Tárháza ez az okmány a gazdasági, társadalmi, katonai stb. helyzetadatainak, amelyben a lakosság élt. Beszél a gátrendszerekről, tehát öntözéses gazdálkodás folyt; marhakarámokról, tehát feljettebb állattenyésztést űztek; erődítményről, ami fejlett haditechnikára utal; idegenadóról, tehát az idegeneknek adót kellett fizetniük, stb.

A középkor társadalmi világát tükrözi a következő okmány:

„Uramnak ... és feleségének. Miután rám bizonyították, hogy javaitokat elloptam, és ezt másként jóvátenni nem tudom, csak úgy, ha egész valómat vizsgálatokra kötelezem, ezért kijelentem, hogy senki által nem kényszerítve, teljesen saját elhatározásomból, magamat szolgálatotokra kötelezem ... ez a saját magam eladása és erre vonatkozó elhatározásom szilárdan megmarad”.

Gyakran a kőpadra vont nyomorult elé helyezték az előre elkészítet okmányt, s ott írták az áldozattal alá.

Nagyszerű képet ad a török által hódoltatott Magyarország pusztulásáról a szegedi kadi 1654. április végén kelt parancsa, amelyet a török gondolkodásmód, stílus, s a leigázott néppel való kapcsolat megismerése céljából érdemes egészében felolvasni. Ha a szöveget kellő hangsúllyal, színezéssel olvassuk, szinte magyarázat nélkül megértik a tanulók, miért volt oly nagymérvű a pusztulás a törökuralta területen:

„A parancsolat alább következik.

Musztafa, a szegedi káza kádija.

Jelen hiteles kiadvány tartalma ez: A szegedi Alsóvárosban lakó s ezen iratot előmutató

Guardia és Paula barát, továbbá Siha János, Vas István, Szabó Fábián, Látin Tomó s mások törvényülés előtt megjelenvén, mindannyian azt állították, hogy a pokolbéli sátánok gyűl-helyül s kárhozatos ördögök fészkeül szolgáló fertelmes templomuk melletti barátlakok az idő folytán annyira megromladoztak, hogy kijavításuk több helyen szükségessé vált. Esedez-nek ennél fogva, hogy a már kezeik közt lévő fényes renDELETEZ képest a törvény (ser) részéről is engedtessek meg nekik ama szükséges javítások munkába vétele. Miután a törvényülés által azon barátlakok megvizsgálására kiküldött Szejdi Ali effendi visszaérkezvén, meggyőző-dése szerint arról tón jelentést, hogy a sürgetett javítás mulhatatlanul szükséges, a fenneve-zetteknel lévő magas rendelet értelmében határozatotott, hogy az említett templom melletti barátlakok meghagyatván eddigi alakjokban, nagyobbítás vagy feljebb emelés nélkül jelen törvényszerű engedély mellett kijavíthatók. Miről is az illetők kértére ezen irat szerkesztetett s hogy szükség esetén előmutathassák, nekik át is adatott.

Kelt 1055. rebbjövvel 1—10 = 1645. ápr. 27.—május 6.

Jelen voltak: Ali cselebi imám, Abdi cselebi khadimi ser, Ibrahim basi, Abdi terdsümán, Siha János, Vas István, Szántó Fábián, Gellért János és egyebek.”

Ennek a felolvasása mindig nagy hatást vált ki, s a tanulók maguktól indítatva elemzik, s vonják le a következtetéseket.

Nincs mód arra, hogy bővebben foglalkozzunk az oklevelekkel. Annyit mégis meg kell állapítanunk, hogy valószerűen idézik a múltat.

A levelek. Legközelebb hozzák tanulóinkhoz a régi világot, a régi világ embereit, azok gondolkodását; a múlt világ hétköznapját, s a múlt mindennapjának megnyilvánulásait. Szinte minden korból maradtak fenn példányok, így bő anyagból lehet válogatni. Hibájuk általá-ban a terjedelmesség. Csupán részletekre szorítkozhatunk a szemelvények kiválogatásában.. Ritkán akad egy-egy rövidebb lélegzetű, amit egészében felalvashatunk.

A rabszolgatartó római társadalomnak egyik legmegrázóbb dokumentuma ifjabb Plinius levele a rabszolgák bosszújáról:

C. Plinius üdvözetét küldi Aciliusának!

Többre tarthatna számat egy ilyen levélnél az az eset, hogy Larcius Macedó volt praetorral milyen szörnyen elbántak rabszolgái. Egyébként az ő apja is rabszolga volt... fűrdött, amikor hirtelen körülverték rabszolgái: az egyik a torkának esik, a másik az arcát veri, a többiek mellét, hasát... ütik az öklükkel. Mikor azt gondolták, hogy már vége van, a forró padlóra lökték, hogy kipróbálják, él-e még?... azt hitték csakugyan meghalt... a hűvös levegőtől erőre kapva felnyitotta a szemét, ... életjelt adott magáról. Rabszolgái erre szét-futottak... néhány napig még nagynehezen életben tartották, azután elhunyt a bosszú vigasz-taló érzésével, mert még megérte, hogy úgy torlalták meg halálát, ahogy a meggyilkoltakét szokás...” (a meggyilkolt házában található összes rabszolgát kivégezték).

Természetesen ez utolsó megjegyzést közölnünk kell, bár nincs benne a levélben. Így döbbennek rá tanítványaink a rabszolgák igazi sorsára.

Világosan mutatja a magyarság magára hagyatottságát Jurisics Miklós levele Kőszeg nehéz helyzetéről:

„...Ma van 22. napja annak, hogy Ibrahim pasa megtámadott haderejével. Három nappal utóbb a császár jött embereivel... nyolc ágyút helyezett el a várát környező szőlő-hegyekben... végre hágcsókon támadást intézett ellenünk mindenfelől... tizenegy rohamra megíusult... A támadás nem sikerülvén, a császár nagy veszteséggel elvonult a falak alól... Reggeli 6 órakor... légberöpítették vagy nyolc ölnyire a falat és egyik sereget a másik után. támadásra parancsolták... erőt vettem rajtuk... nemcsak semmire sem tudtak menni, ha-nem tetemes kárt is vallottak. Különbén én is legjobb szolgálaimat vesztettem... Ha óhajta tudni Felséged, miként vagyunk felszerelve... van 10 felszerszámozott lovam és 28 felfegy-verzett huszárom... Katonáságom csak nyomorúságos parasztokból áll... a védelem alkal-mával nem volt több 700-nál, most azonban fele sincs már...”

Megrendítő sorok. 22. nap alatt nem kapott segítséget a közeli Bécsből! Pedig Jurisics elmehetett volna katonáival a király seregébe, de ... „amint azonban észrevettem, hogy a török bennünket akar támadni, kitétem magam a halálnak”... — írja a levél más helyén.

Nevelnek ezek a sorok magyarázat nélkül is! Hűségre, helytállásra, igaz hazaszeretetre. Mennyire más a hatás, ha ezt elolvassuk, s mennyire más, ha elmondjuk. Míg előbb Jurisics szavait vésik szívükbe a tanulók, utóbb szürke, egyszerű szavak peregnének a tanár ajkáról.

Nemkülönbén nagy hatásúak Kossuth híres Cassandra levelének kiemelt részletei is: „Barátom! Engedd meg e megszólítást azon múlt emlékének nevében... mely előttem mindig szent maradt... barátok is valánk, midőn még együtt haladánk a hazafiúi köteles-ség ösvényén... Eppen most látom a hírlapokból a minisztérium által f. hó 8-án előterjesz-tett törvényjavaslatot... mely hazánkat állami állásából kétségtelenül kivetkőzteti, s az

osztrák birodalommal egy államtestületté összeforrasztja... én e tényben a nemzet halálát látom; s mert látom, kötelességem megtörni hallgatásomat... hogy... az utókor nevében esdekelve felszólítsalak: Nézz körül... s fontold meg a maradandó következéseket, melyek felé vezeted a Hazát, melynek élni kellene... — Ne vidd azon pontra a nemzetet, melyről jövőnek nem lehet mestere!... Ne veszd hazánkat olyan áldozatokra, melyek még a reménytől is megfosztanának!... Kossuth Lajos”.

Ki tudna a kiegyezésről megrázóbban, jövőbelátóbban beszélni, mint Kossuth e levelében. A levelek közvetlen hangja lenyűgözi a tanulókat, a figyelmet magasra fokozza, az érzelmi hatás maximálissá emelkedik.

Feliratok. Igen sokfélék. Az egyiptomi sírkamrák feliratai, stélék kőlapjának halott szövege, a kínai jósló-csontok rövid mondanivalói, vázák, határkövek, kőtáblák, börtönfalak vérről írott feliratai hirdetik az ember győzelmét, szenvedését, küzdelmét. Általában szubjektív jellegűek, tényanyaguk gyakran túlzott. Pl.: „...„Kis királya csatában legyőzte... Barahsi királyát... 16 212 harcost ölt meg, 4216 foglyot ejtett... a városban vérfürdőt rendezett ellenük... istenekre esküszöm, ez nem hazugság, ez bizony így van...” Eppen talán ez az erős eskü teszi kétségessé a hitelességet.

Sírfelirat őrizte meg a legrégebb munkadalt, mintegy 5000 év távlatából, kitűnően érzékeltetve az óegyiptomi nép cséplési munkájának monotonosságát, a cséplőmunkások egyhangú robotját.

A sportrajongás áttörte a társadalmi korlátokat már az ókorban, Rómában is. Hirdetik ezt a síremlékek, amelyeket gazdag, sportszerető rómaiak állítottak elhunyt élsportoló kedvencüknek. Egyik síremlék felirata fiatal kocsihajtó emlékéet őrizi:

„Ebben a sírban egy fiatal kocsihajtónak a csontjai fejennek, aki zsenge kora ellenére is nagyon ügyesen bánt a gyeplőkkel. Hiszen már felmertem szállni négyfogatú kocsikra és nem sodortak el kétfogatúak sem... Téged utas arra kérlek, hints virágot síromra, hiszen talán kedvedet találd bennem életben.”

Mennyire a gyermekek szívéhez szólnak ezek a szomorú, kedves sorok, s tettvágyat, szánalmat ébresztenek a korán elhunyt kis kocsihajtó iránt. Míg ugyanakkor bepillantást engednek a római élet hétköznapjaiba.

Bírósági ítéletek. A kor törvényei alapján hozott ítéletek hiteles erővel idézik a múltat, beszélnek a kor erkölceiről; sokszor megrendítő dokumentumai a múlt letűnt világának, éppúgy Egyiptomban, mint Magyarországon vagy bárhol a világon.

A következő ítélet évezredek távlatából mondja el két család tragédiáját, s rávilágít Egyiptom mindennapi életére:

„Lezárt ügy. Az, hogy Kuli megölte Babamu zenészt... megállapítást nyert. Annak, hogy — mivel Kuli megöletett — a hagyatéka és a felesége s a lányai Babamu fiainak adattak, Lagirsu volt a biztos. Az ötödik évben Kuli felesége és lányai megszöktek... elfogták őket... Kuli felesége és lányai rabszolganőként Babamu fiainak ítéltettek...”

Megrendülve olvashatjuk a középkori istenítéletekről szóló okmányok sorait; a boszorkányperek tragikus lezárását. Megdöbbentő hatást vált ki az aradi 13 vértanú ügyét lezáró ítélet. Nemkülönbén a Horthy-rendszer álszent bírósági végzése.

Életrajzok részletei is hű képet adnak egy-egy letűnt korról. Terjedelmük miatt kissé nehezen kezelhetőek, de áthidalásokkal értékes támpontokat nyújthatnak a történelem tanításához. Szubjektivitásuk gyakran zavaró, de a történelem rejtett útjait, eseményeit tárják a tanulók elé. A kápolnai csatavesztést egészen másként látjuk, ha a sokat vitatott Dembinszky ügyel kapcsolatban felolvassuk hátrahagyott életrajzi anyagából a következő sorokat: „Környezetem nyolc személye közül négyen nehezen megsebesültek, én magam fejemen sebesítettem meg, s nemsokára egy gyalogsági golyó lovamat találta...” — Görgeyről ezt írja: „...Elővezettem Kápolna felé a Zanini-zászlóaljbat, mintegy $\frac{3}{4}$ 10 óraker, rögtön észrevevém Görgeyt. Nagyon kelleetlenül kiáltottam neki: Mit tesz ön itt, tábornok? Miért nincs állomáshelyén? Ön a jobbszárnyhoz tartozik, — vagy tán nem kapta meg leveletem? Ő azt felel: hogy megkaptam, de most azt akarja kérdezni tőlem, nincs-e szándékomban szóbeli utasítást adni számára. Én felelém: Az írott utasítás elég világos és egy elvesztett óra a csatában többet nyom, mint egy század; kérem önt, azonnal lovagoljon Verpelétre és tartóztassa fel Schlicket!” Fokozzuk a hatást, ha kiemeljük, hogy Dembinszky lengyel, Görgey pedig magyar volt.

Évkönyvek, krónikák áthidalt részletei szintén igen értékes anyagot nyújtanak óráink szemléletesebb tételéhez. A történelemtudományak a legjelentősebb forrásai, s különösen a krónikák olykor színes szövege, megfogalmazása lehetővé teszi a korról megközelítően hű képet adnunk. Így gazdag forrása a Képes Krónika történelmünk eseményanyagának, amelyt zsinnesen, érdekesen mond el: „...Ebben a csatában Vencellin neméből való Márton fia.

Opos, a dicső vitéz, a herceg Péter nevű bátor vitézét — aki sötétbarna ló hátán járt a többiek előtt és fénylő páncélba, aranyozott sisakba öltözve, párviadalra hívta a vitézeket — párviadalban legyőzte. Fakó lován, csuklyás bőrvértjében Opos egymaga ugrott ki Salamon csapatából az említett vitéz elé, és lándzsájával mint a villám döfte át vértjét, úgy szúrt Péter szíve közepébe...”

Kortárs feljegyzések, emlékiratok is hasonlóan gazdag forrásai a múlt elfakult világának. Megrázóbb képet vajon honnan festhetnénk a tatárjárásról, mint Rogerius „Siralmas énekéből”. A mohácsi csatáról a csatában részt vevő Brodarics elbeszélése, a fehér terrortól a szemtanú Hayden István szavai festenek hű képet: „...Amikor a fehérek Siófokra jöttek, azonnal jelentkeztem náluk... letartóztattak. Másfél napig... tartottak fogva. A cellában, amelyben tartózkodtam egy éjszakán keresztül, a falon, sorjában nyolc akasztott ember lógott. A földön pedig egy 32 sebbel megölt ember hevert...” Nem is kell tovább olvasnunk. Ezek a sorok mindent elmondtak, amire szükségünk van a fehér terror jellemzéséhez. Pár sor csak, s többet mond, mintha órákig beszélénk.

Rákóczi Ferenc Emlékiratai vagy Rákóczi Ferenc Emlékezései és Vallomásai c. művekből bő szemelvényt nyerhetünk a szabadságharc küzdelmes, hősi világának tanításához. Egy-egy rövid részlet döbbenet hűséggel világít rá a szabadságharc korszakaira. Mély érzelmi hatást válthatunk ki a bukást illetően a következő sorokkal pl.: „A tél dühöngött és oly rengeteg hó borította a földet, hogy még a lovas is alig térhetett le a járt útról. Faluról falura, összetorlódott parasztszekereken költözködött a bujdosók e sokasága, részben a megélhetés eszközeit, részben biztonságot keresvén a hegyek és a mocsaras helyek rejtekében. A katona a családja megmentéséről és élelmezéséről gondoskodván, elhagyta zászlóit és folyton füleimbe zúgott úgy a népnek, mint a bujdosóknak oly igen szárnalmas panasza; a félig meztelen katonaság a szigorú hidegtől kényszerítve elhagyta állomásait. Ez a fegyverétől, amaz lovától, de mindannyian zsoldjuktól elesve, tárták fel jogos panaszait és a katonai szolgálat teljesítéséből inkább lehetőség, mint a jóakarát és hűség miatt állottak ki.”

Ujságcikkek, röplapok a közelebbi kor történetének nem mindig teljes értékű, igen sokszor a napi politikától befolyásolt forrásai. Különösen labilis az eseményeket, tényanyagot magyarázó részek, kitételek hitelessége. Viszont nyelvileg már könnyebbek, a felolvasott részek alig szorulnak magyarázatra.

Kiáltványok. A nagyobb hatás elérésére törekedő, jellegzetes művek. Forrás értékük vitathatatlan. Rákóczi Ferenc kiáltványai mind a brezani mind a munkácsi, kiemelt részletekkel nagy hatású eszközök a témakör tanításánál a haladás tekintetében, míg Horthy Miklós kiáltványa az ellenkező vonatkozásban kelt hatást: „...A magyar történelem e súlyos és nehéz órájában ezennel kinyilatkoztatom azt az elhatározásomat, hogy a hadvezetés eredményes folytatása és a nemzet belső egysége és összefogása érdekében kormányzói tisztemről lemondok... Egyidejűleg Szálasi Ferencet a nemzeti összefogás kormányának megalkotásával megbízom. Horthy.”

A Vörös Hadsereg Parancsnokságának 1944. év október elején kelt kiáltványa az ország lakosságának adja meg az új élethez az irányt:

„Magyarok!... A Vörös Hadsereg nem mint hódító jött Magyarországra, hanem mint a magyar nép felszabadítója a német-fasiszta iga alól... Polgárok! Maradjatok helyeteken és folytassátok békés munkátokat!”... stb.

Fentiek igazolják, hogy a források értékesen használhatók az általános iskolai történelemtanításban is. Szükséges lenne azonban kimondottan az általános iskola igényéhez és lehetőségeihez mért forrásszemelvény-gyűjtemény.

A szemelvényeket a történeti chrestomáthiákból, a Történeti Olvasókönyvekből I—II. k.; Polányi Imre: Történelmi Szöveggyűjtemény I—II., Danzer: Dembinszky Magyarországon, Reizner: Szeged története, Asztalos: II. Rákóczi Ferenc stb. művekből vettem.

Turai Kálmán